

Магдалена Крайчева

„БЪЛГАРСКИЯТ“ ЙОМ КИПУР И ТРАДИЦИОННИЯТ ЕВРЕЙСКИ МИРОГЛЕД

*Този, който убие дори и една душа –
унищожавя целия свят.
А този, който спаси дори
само една душа – спасява целия свят.*

Abstract: Magdalena Kraycheva, „*Bulgarian*” *Yom-Kippour and the Traditional Jewish Worldview.*

For Jews, understanding the Holocaust from a theological perspective is challenging for two main reasons: 1) The Holocaust is perceived as a form of ‘geninom’—a hell on Earth and a judgment upon the Jewish people. The meaning of this horrific genocide, which included the systematic massacre of Jews, including young children, is difficult to reconcile with the Jewish perception of themselves as a holy and chosen nation; 2) The lack of a concept of original sin, which is believed to be the primary cause of evil and suffering in the world, further complicates the Jewish understanding of the Shoah. Additionally, the rescue of the Bulgarian Jews raises another question: Why did the Jews in Bulgaria deserve their rescue more than their counterparts elsewhere in Europe?

Keywords: *Judaism, Jews in Bulgaria, Yom-Kippour, Religious Studies, Interreligious Dialogue, Jewish-Christian Relationship*

В историята на Израел и традицията на еврейския народ стои един свещен, изключително значим за евреите ден, който има отношение към „книгата на живота“. Това е Йом Кипур¹ – „Денят на

---

¹ Йом Кипур (букв. „ден на защита“) се пада на десетия ден на месец Тишри и завършва периода на покаяние, започнал на Рош Хашана. На този национален ден на милостивение първосвещеникът на храма използва завладяващ образен ритуал,

изкуплението“, „Денят на прошката“, ден, в който евреите обръщат поглед назад, за да могат да погледнат напред и да продължат. Той се характеризира с особено напрежение в очакване на звука на последния за годината *шофар*², озаменуващ обновената вяра след пост на пречистване на душата, изпитване на сърцето и съвестта. От този ден за тях зависи цялата следваща година.

В историята на българските евреи обаче има още един ден, който няма корени в историята на Израел, но поради силата на преживяването, напрегнатостта и съдбата си може условно да бъде наречен „български“ Йом Кипур.

Този ден се оказва критичен за евреите в България – не за година напред, а за цял живот. Това е денят, озаменуващ спасението им по времето на Холокоста (или Шоа)³: 10.03.1943 г. Той не е бил планиран, нито очакван и предвидим. Но в изхода на неговата апокалиптичност и до днес той звучи като рог на избавление, като *шофар* в края на мъчително време на пост между живота и смъртта.

Колкото и критична да е датата 10.03.1943 г., спасяването на българските евреи не се случва в един ден. Отгласът от този ден обаче има вечна стойност.

За един евреин, преживял Шоа, собствено му спасение е подобно на кръст, предизвикващ вярата му, който го тревожи и учудва, поставя в недоумение и провокира най-дълбинните му разбираня за Бога и Неговия промисъл.

За християнина това спасение не е плод на случайно стечение на обстоятелства, а на едно промислително действие на Божията благодат в историята чрез Църквата, което намира още един израз, този

за да покаже готовността на Бога да прости греховете, извършени през предишната година. Срв. Левит 23:26-27.

² Шофар: древен еврейски духов инструмент, направен от рог на овен, използван за сигнализиране и свикване на хората, за обявяването на важни събития, вкл. и по време на война, известен с разрушаването на Йерихонските стени – Йерихонската тръба (вж. Ст. Завет, кн. Иисус Навин 6:4 – „юбилеен рог“); „Звукът от рога на овена (шофар) на Нова Година обръква Сатана“ (цит. по Коен, Е. *Талмуд за всеки*. София, 2011, с. 129); той е отличителен символ на Йом Кипур, възвестяващ вярата и оживлението в края на деня на поста, след пречистване на съвестта и душата на човека, и началото на новата година с обновеното „аз“.

³ Шоа (от иврит שואה – *shoah*) – „разрушение“ или „голяма катастрофа“; понятие, обичайно използвано за Холокоста.

път в България, в „българския“ Йом Кипур. Ролята на Църквата не като институция, а като живо, действащо тяло на Богочовека Христос, се оказва „солта“ в тогавашното време, общество и обстоятелства, която съхранява живота на 49 000 български евреи.

В тази статия се прави опит да се разгледат, без да се противопоставят, двата ъгъла на религиозно (верово) преживяване на условно наречения „български“ Йом Кипур от страна на българския еврей и на православния християнин.

Фокусът е поставен върху въпроса за кръста (разпятието) на веровия мироглед на евреина, преживял спасение по време на Шоа, и въпросите, които предизвиква т. нар. „богословие на Холокоста“, развиващо се от началото на 70-те години на ХХ век.

Поради ограничения обем на текста ще бъдат изложени само най-основните моменти от разглеждания проблем.

„Българският“ Йом Кипур

Днес в България и по света има много публикации, дискусии и немалко спорове около въпроса: „Кой всъщност спаси българските евреи?“ Не по-малко важен обаче остава въпросът: „Какво е „накарало“ българския народ да спаси „своите“ евреи?“ Колкото и спекулации да има за това дали евреите в България са били спасени или са „оцелели“⁴, фактът на спасението остава недвусмислен за всички, а колко повече и за самите спасени и за немалкото, които рискуват и дори заплащат с живота си в това праведно дело.

По някакъв особен начин спасяването на българските евреи, и по-специално денят на отмяна на депортацията им към лагерите на смъртта – 10 март 1943 г., напомня на Йом Кипур.

В увода към книгата си „Извън хватката на Хитлер“ Михаел Бар-Зоар описва преживяното от българските евреи през този ден. По думите му те помнят и до днес „оная ужасна нощ през март 1943 г.“⁵, когато по заповед на полицията трябвало да опаковат малко

---

⁴ Вж. Сейдж, Ст. „VII състав на Народния съд в София, март-април 1945 г.: първият в света Холокост процес в собствения и в нашия контекст“. – *Международна научна конференция „Евреите в Източна Европа и Съветския Съюз в годините на Втората световна война и Студената война (1939-1989)*, София, 2013, с. 163.

⁵ Бар-Зоар, М. *Извън хватката на Хитлер. Героичното спасяване на българските*

вещи и да се подготвят за път. Спомняйки си за депортацията на македонските и тракийските евреи през българска територия, те ясно обрисуват гледката на дългите композиции от товарни вагони, които ги чакат на гарите, „плача, отчаянието, кошмарното чувство на обреченост и надвиснала смърт, злокобното прошепване на думите „лагерите в Полша“⁶.

„Но ние не бяхме вдигнати и откарани. Товарните вагони заминаха от гарите празни. Не знаехме какво точно се случи, но евреите в България бяха спасени в последната минута“⁷ – това е радостният и смаян възглас на българските евреи, спасени от жестокостите на лагерите.

Основни проблеми за евреите в богословието на Холокоста (Шоа)

В погледа си назад към това *спасение* евреинът всеки път неминуемо преживява едно своеобразно „разпятие“ на своята вяра. Това лесно може да се долови в някои от последните опити за подмяна на понятието *спасени* с понятието „оцелели“, както и в затрудненията на самите ортодоксални евреи да разговарят на тази тема.

Защо е така?

Обяснението на собственото им *спасение* в контекста на геноцида, упражняван на антисемитска основа от нацистка Германия срещу всички евреи по време Втората световна война, е трудно за самите евреи.

В християнството, както и в юдаизма, има вяра в Божия промисъл. Божият промисъл обаче в контекста на Холокоста е сериозен кръст за съзнанието на един евреин, преживял Шоа. Какъв е Божият промисъл за евреите като Божий народ, след като едни се спасяват, а други никога не се завръщат от лагерите на смъртта?

За евреите в религиозен план е важен не просто въпросът за спасението, но най-вече този за Шоа: „Какъв е този Бог, който би могъл да позволи всичко това?“ Как юдаизмът може да обясни безпричинното подлагане на малки деца на жестоки мъчения толкова, колкото и всички останали?

евреи. София, 2011, с. 12.

⁶ Пак там, с. 13.

⁷ Бар-Зоар, М. Пак там.

Въпреки че богословието на Холокоста се развива едва през 70-те години на XX в., „основите на еврейското отношение към злото и страданието лежат в писанията и са били постоянна тема в еврейската теология“⁸. В юдаизма „принципът кидуш ашем (святост на Божието име) постановява, че един евреин трябва да бъде готов да жертва живота си, вместо да стане съучастник в убийство, сексуална аморалност или идолопоклонничество“⁹. Много евреи, „дори под свръхнатиска на Шоа, успяват да съхранят в себе си високо ниво на морален интегритет и според алаха (религиозния закон) да откажат всякакво сътрудничество с потисниците си. Те свидетелстват за Бога и за вярата си“¹⁰.

От гледна точка на познаване и следване на религията си за съвременния евреин Холокостът е трудно да бъде обяснен с въпроса на теодицеята¹¹ – въпроса на Йов и завета между Израил и неговия Бог¹², в който народът на завета не Му е останал верен.

Не може да бъде разрешен и с идеята за свидетелството – творение на времето на Макавеите¹³, които завещават на следващите поко-

---

⁸ Соломон, Н. *Юдаизмът*. София, 2003, с. 190.

⁹ *Пак там*.

¹⁰ *Пак там*, с. 191.

¹¹ От гр. „справедливост“, свърза се с основния въпрос, стоящ пред всички религии, които приемат вярата в един всемогъщ, безкрайно добър, всезнаещ и безкрайно мъдър Бог: „Как съществуването на един такъв Бог да се съвмести със съществуването на злото в света?“

¹² Йов като герой от едноименната книга от Стария Завет (и неизменна част от най-древната еврейска поетична литература) е изправен пред въпроса за страданието (не толкова физическо, колкото душевно), заради отношението на своите роднини, съграждани и приятели, по време на позволеното от Бога страдание (на загуба на всичко, освен живота), при което страданието на Йов се изразява преди всичко в достигането до основния богословски въпрос: защо Бог не е постъпил, както човек би могъл да очаква, въз основа на всичко, което знае и е изживял. Йов изглежда е изградил живота си върху схващането, че Божията правда изисква да се слага знак на равенство между благочестие и благоденствие. Страданието на Йов е породено от рухването на неговата богословска представа за света и Бога. (Срв. *Нов библейски речник*, с. 625-626).

¹³ Или Макабей, от иврит: макаби (чук), букв. превод: чуковете: това били петима братя, начело с Юда Макавей, които повели въстание срещу династията на селевкидите и освободили Втория (Йерусалимски) храм за служба на Яхве през 168 г. пр. Хр. (3597 г. по евр. календар). Това освобождение евреите празнуват на 25-ия ден от еврейския месец кислев – „Ханука“, в чест на повторното осветяване на храма и

ления понятието за мъченичеството, при което невинните и праведните понасят най-големите злини и чрез смъртта си стават „светци“¹⁴.

Оказва се, че по проблема на Шоа евреинът, от гледна точка на богословието, е в доста по-сложна позиция от християнина. Християнинът очаква истинското спасение от отвъдното и в този смисъл за него този свят в голяма степен е на дявола и е обект на недоверие, особено заради първородния грях. Евреинът, който не вярва в първородния грях, именно в този свят вижда Божието творение, справедливостта и спасението. Виждайки Бог като иманентен господар на историята, евреинът се изправя пред изпитване на самото унаследено от традицията понятие за Бога. Изисква се ново преосмисляне на понятието за Бога и нов отговор на стария въпрос за Йов¹⁵.

Основният проблем идва от традиционните обяснения на страданията при евреите, които се основават върху силното чувство за вина и върху вярата в живот след смъртта. „Тази вяра, независимо от това дали се изразява в телесно възкресение, във вечен живот на духа, или в една или друга комбинация между двете, запазва своята значимост в ортодоксалното учение“¹⁶. Някои евреи стигат до там, че се опитват да обяснят страданието на малки деца под влияние на кабалата и концепцията за реинкарнацията¹⁷.

*Грехът, злото, страданието, вечната участ и
Божието разрешение в еврейската и християнската
традиция. Отношението им към Холокоста*

Юдаизмът не признава първородния грях, „грехът е бунт срещу Бога, но и нещо още по-сериозно – счита се за „намаляване на стойността на присъщата на човека природа“¹⁸. Затова „наказанието не е на първо място възмездие, отплата, отмъщение, наказание, то е телесно наказание, бой, както един баща бие децата си, за да им на-

---

премахване на езическия олтар.

¹⁴ Йонас, Х. *Гностицизъм, екзистенциализъм и nihilизъм. Към онтологическото основание на една етика на бъдещето. Понятието за Бога след Аушвиц. Един еврейски глас*. София, 2006, с. 51-52.

¹⁵ *Пак там*, с. 52-53.

¹⁶ Соломон, Н. *Цит. съч.* с. 193.

¹⁷ *Пак там*, с. 195.

¹⁸ Brazillier, G. *Judaism*. New York, 1962, с. 195.

помни за тяхното подходящо чувство за лично достойнство и характер¹⁹. Думата за покаяние на иврит е „*teshuvah*“, връщане, човешкото завръщане към неговата най-истинска природа²⁰.

Юдаизмът сравнява злата наклонност с „магьосник, който обикаля сред хората със затворена ръка, предизвиквайки ги да предположат какво има в нея“²¹. Но тази ръка се оказва празна, когато бива отворена. Така според юдаизма злата наклонност мами целия свят. „Всеки бяга след нея, защото всички си въобразяват погрешно, че тя има в ръката си това, което те искат и желаят“²².

„При юдаизма смъртта не е край, а начало на преминаването на душата в отвъдния свят... Смъртта се смята за мига, в който двата свята се срещат. Душата се отделя от тялото и се връща там, откъдето е дошла“²³.

Големи дебати юдеите са провеждали през Средновековието по въпроса дали отвъдният свят е мястото, където душата постига безсмъртие, или това се случва в момента на възкресението (предсказано от видението на Езекил и Долината на сухите кости), когато мъртвите се връщат обратно към живот от гроба. Днес основното, традиционно мнение е, че и двете са правилни. Цялостната картина зависи от пристигането на Месията и когато това се случи, душите, които си почиват в безсмъртното си състояние, ще се върнат обратно във възкресените си тела²⁴.

Адът не е силен фактор в юдаизма. Душите на злите ще открият, че не могат да достигнат Бог дори след смъртта. Най-злите ще умрат с тялото си и няма да могат да се радват на вечно блаженство. Нещо като ад, познат като *генином*, е запазен за душите, които се нуждаят от наказание, но това е по-скоро пречистващ, изцеряващ процес, отколкото самоцелно наказание. Освен това животът на Земята може да има същия ефект, ако човек премине през много страдания. Може да чувства живота като наказание, но в същото време да работи върху страданието и да се „алхимизира“ така, че добрата, здравата и чо-

---

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ Айзъксън, С. *Принципи на юдаизма*, с. 102.

²⁴ *Пак там*, с. 103.

вечната страна от него да вземе превес²⁵.

Според учението на Църквата Бог е сътворил човека „прекрасен по тяло и душа“²⁶. В антропологията на св. Григорий Нисийски „човекът, този Божий образ, не бил по структурата на тялото си какъвто е сега. Съставът на плътта му е бил особен, нетленен, безстрастен... първият човек по идея бил действителен образ на нетленния и безстрастен Бог“²⁷.

Грехопадението дълбоко потиснало Божия образ, без обаче да го изопачи. Сериозно засегнато се оказало сходството (възможността за подобие)²⁸. Според православното учение злото е последица от изоставянето на доброто, на благото, бунт срещу добродетелта, а не особена същност или свойство на същността. Родоначалникът на злото е дяволът, не човекът. Никой не избира злото като зло, а поради това, че се увлича или заблуждава от добрия елемент, който присъства в него²⁹.

Поради тези дълбоки изменения у човека, настъпили в резултат на грехопадението, било нужно човек да се спаси не само от греха, но и от осъждането на тление³⁰. В тази връзка св. Атанасий Велики говори за спасението на човека „само чрез въвеждане в човечеството на принципа на нетлението, чрез съединяването му с Бога и обожението“³¹.

Човек е отделен от Бога не само по своята природа, но и по своята воля („грехът е изобретение на тварната воля“ – св. Григорий Нисийски). Необходимото осъждение на прародителския грях била смъртта. Нищо не можело да сложи край на развитието на основните страсти на самолюбието и незнанието, освен нея. Единствено Бог

²⁵ Айзъксън, С. *Цит. съч.* с. 103-104.

²⁶ Алексиев, С., архим. *Състоянието на човека до и след грехопадението от Православно, Римо-католическо и Протестантско гледище.* С., 1963, с. 270.

²⁷ Цит. по Епифанович, С. *Преподобният Максим Изповедник и византийското богословие.* София, 2008, с. 22.

²⁸ Евдокимов, П. *Православието.* София, 2006, с. 119.

²⁹ Мандзаридис, Г. *Християнска етика*, т. 2. София, 2013, с. 45.

³⁰ Епифанович, С. *Цит. съч.*, с. 22.

³¹ Цит. по Епифанович, С. *цит. съч.* с. 23. Обожението е състояние, обхващащо душата и тялото; то е единение, причастност, уподобяване с Бога по енергия, което обаче включва човешките волеви усилия в стремежа към него. Срв. Каприев, Г. *Максим Изповедник – въведение в мисловната му система.* София, 2010, 252-256.

можел да разруши този цикъл на раждане, който водел към смърт³².

Поради самоопределянето на човека в състояние, близко до небитието, това на греха и смъртта, за да бъде постигнато съединението на човека с Бога, е било необходимо да се преодолее тройната преграда на греха, смъртта и природата. Тази бариера Бог преодолява в обратен ред, съединявайки разделените природи със Своето възплъщение, премахвайки греха с кръстната Си смърт, а смъртта – със Своето възкресение³³. „Тази велика тайна на боговъплъщението заради нашето обожение била предопределена в предвечния Божи съвет³⁴. Това е тайната, по чието предзнание било сътворено цялото тварно битие и на човека е предопределено обожение“³⁵.

В книгата си „Очерк върху мистическото богословие на Източната църква“ Вл. Лоски в потвърждение на основните догмати на вярата отбелязва: „Христос приема не само човешкото естество, но и това, което е противоестествено – последиците на греха, но същевременно остава извън първородния грях по силата на Своето раждане от Дева. По този начин Той възприема цялата човешка реалност такава, каквато е след грехопадението, освен греха... Така Словото слиза до последните предели на поквареното от греха битие, до смъртта и ада. Съвършен Бог, Той става не само съвършен Човек, но възприема също така и всички несъвършенства, всички ограничения, произтичащи от греха“³⁶.

Относно православното определение за „спасение“ (за което пише протоиерей Димитру Станилоае): то е понятие, което обхваща „най-дълбокия, обхванен и многостранен смисъл на делото, извършено от Иисус Христос“³⁷. Под същностното съдържание на това понятие Църквата разбира „унищожаване на смъртта във всичките й форми“ и „гаранция за пълноценен и вечен живот“³⁸. Православ-

---

³² Епифанович, С. *Цит. съч.* с. 22.

³³ Срв. Лоски, Вл. *Очерк върху мистическото богословие на Източната църква*. София, 2005, с. 133-134.

³⁴ Този на Св. Троица.

³⁵ Епифанович, С. *Цит. съч.* с. 89.

³⁶ Лоски, Вл. *Цит. съч.* с. 140.

³⁷ Станилоае, протопр. Д. „Православното учение за спасението и неговото значение за християнското служение в света“. – *Изтокът и Западът за личността и обществото – богословски перспективи*. В.Търново, 2001, с. 140.

³⁸ *Пак там*.

ните християни „смятат „спасението“ за цялостно освобождаване на личностното съществуване от разрушителните сили, както и „за една дълбока лична ежедневна връзка с Бога“³⁹.

По думите на св. Йоан Дамаскин и в припомняне на Писанието относно волята Божия и смисъла на християнското страдание в „образа на кръщението“ и Христовото възкресение (срв. 1 Петр. 3:17-22) четем: „нали Господ проповядваше на земята мир, на пленените освобождение, на слепите прогледване“ и се превърна в Извор на вечно спасение за вяващите и Изобличител на неверието за невяващите, а „проповядва и на духовете, които бяха в тъмница“, „та в името на Исуса да преклони колене всичко небесно, земно и подземно“⁴⁰. И „като освободи по този начин окованите от векове, Той се върна назад, от смъртта към живота, и утъпка нашия път към възкресението“⁴¹.

За евреина Холокостът е трудно разбираем от богословска гледна точка по две основни причини:

1) Холокостът е като *генином*, своеобразен ад за евреина, съд още тук, на земята. Но „смисълът“ на потресаващия геноцид е трудно съвместим с разбирането на евреина за неговата светост (избраност) и самоцелното и целенасочено избиване на евреите, включващо и малки деца;

2) Отсъствието на разбиране за първороден (прародителски) грях – засягащ всички човеци и основна причина за умножаването на злото и страданията в света, още повече затруднява разбирането на евреина за Шоа.

Що се отнася до българските евреи, тяхното спасение обаче поставя още една въпросителна, за която мълчанието е най-красноречивият отговор: с какво евреите в България „заслужиха“ с повече спасението си от своите сънародници в почти цяла Европа?

Отговорите придобиват съвсем друго измерение, ако съотнесем Църквата, която приема прародителството на Адам, и проблема за първородния (прародителски) грях.

1) За християнина всяко зло и страдание в света е следствие от

³⁹ Пак там, с. 141.

⁴⁰ Дамаскин, св. Йоан. Точно изложение на православната вяра. София, 1996, с. 180.

⁴¹ Пак там.

греха на човечеството (потомството на Адам, което включва всички човеци без изключение), подсилено от избора на всеки човек, съзнателно противящ се на добродетелта и на Бога. Това включва първородния (прародителски грях), но и всеки друг, съзнателно или несъзнателно извършен грях. Единственото разрешение за отвъръщане от злото и греха е вяра в Спасителното дело на Иисус Христос и участие в светите Тайнства на Църквата.

2) Надеждата на християнина е концентрирана във възкресението от мъртвите на Богочовека Христос, а страданията на земята са временно състояние; не те сами по себе си, а благочестивият живот по примера на Христос с преобразяващото действие на Божията благодат е този, който води към вечен живот и блаженство с Бога.

Единственото основание за всяко добро и спасително дело е любовта на Бога, изразена в отдаването на второто Лице на Света Троица за човечеството: „Защото Бог толкоз обикна света, че отдаде Своя Единороден Син, та всякой, който вярва в Него, да не погине, а да има живот вечен. Защото Бог не проводи Сина Си на света, за да съди света, а за да бъде светът спасен чрез Него“. (Йоан. 3:16-17). В това отношение спасението на българските евреи е пример за *синергията*⁴² на Бог и човек в критичен момент в историята на България и българските евреи.

***Вместо заключение: Йом Кипур в
еврейската традиция и „връзката“ му с 10.03.1943 г.***

Йом Кипур в традицията. В еврейската традиция празникът Йом Кипур (наречен още „Шабат на Шабатите“) е със значимост на най-свещен ден от годината за евреите и завършек на десетте най-свещени дни на благоговееене и страхопочитание. Това е празникът на еврейските ценности на самодисциплина, съпричастие, вяра в силата на промяната и надежда. Денят, в който (според Тората) трябва да се практикува самоотрицанието. Традицията го превежда като пости.

Йом Кипур „означава Ден на покаянието“ („Ден на изкуплението“⁴³). Той е „време на радост и тържественост, пречистване и покаяние, ден, в който евреите се концентрират върху миналото, така че да

---

⁴² Взаимоотношение и взаимодействие, бел. авт.

⁴³ *Пак там.*

направят бъдещето по-добро за тях самите, за общността и за един по-голям свят – човешката общност⁴⁴. На Йом Кипур „се опростяват греховете спрямо небето, но за греховете спрямо другите хора всеки сам трябва да поиска прошка“⁴⁵. Белият цвят на дрехите, на покривката за трапезната маса, на одеждите на свещенослужителите и облечените в бяло ръкописи на Тората са символ на чистотата и на новото състояние, в което ще навлязат хората в края на празника, когато душата им бъде пречистена⁴⁶. Службата с *кол нидре* (всички прошки) и молитвата заемат централна част от традицията на този ден, а постът не е лично дело, а начин да се присъединиш и да укрепиш връзките си с общността и с ценностите на другите. Молитвите в този ден са изпълнени с признание, разкаяние, молба и надежда. Свещеникът оставя върху раменете на коза греховете на народа и тя бива отпратена в пустинята за погубление⁴⁷.

Историята за пророк Йона е част от следобедната служба на Йом Кипур. Тази история напомня на евреите, че милосърдието на Бог е не само към еврейския народ, но и към цялото човечество. Поради централната тема на празника – „покаяние и отвъръщане от злото“⁴⁸, книгата на пророк Йона намира своето място на празника и „за вярващия юдей тази книга се явява като възхвалява на безкрайната Божия любов“⁴⁹.

Поздравът, отправян на Йом Кипур, е „*Гмар хатима това!*“ и означава „Дано бъдеш записан с добро в книгата на живота!“ Той като че ли обобщава смисъла на празника, който завършва с тържествен звук на шофар в знак на това, че „книгата се затваря и всички имена вече са записани и запечатани“. Стара еврейска поговорка по повод празника гласи: „На Йом Кипур Бог става от трона на присъдите и сяда на трона на милосърдието“⁵⁰.

Днес Йом Кипур не е просто ден, в който евреите се концентрират върху греховете и разкаянието, а върху промяната на личността.

⁴⁴ Майер, М. *Еврейските символи*. София, 2004, с. 106.

⁴⁵ *Пак там*, с. 107.

⁴⁶ *Пак там*, с. 107-108.

⁴⁷ *Пак там*.

⁴⁸ Найденов, И. *Библейският Йона*. София, 2008, с. 119.

⁴⁹ *Пак там*.

⁵⁰ Майер, М. *Еврейските символи*. София, 2004, с. 108.

Смисълът е за пълна духовна трансформация.⁵¹ Както казва и св. прор. Исаия: „Такъв ли е постът, който съм аз избрал, – денят, в който човек изнурява душата си, когато навежда глава като тръст и под себе си постила вретиче и пепел? Това ли ще наречеш пост и ден, Господу угоден? Ето поста, който избрах: разкъсай оковите на неправдата, развържи връзките на ярема, и угнетените пусни на свобода и всеки ярем разкъсай; раздели хляба си с гладните, и скитниците сиромаси заведи у дома си; видиш ли гол, – облечи го, и от еднокръвния си не се крий“ (Ис. 58:5-7).

Усещането на хората в края на службата, когато засвири шофарът, е за край на „напрегнатия ден на тежкия изпит на личността“⁵² и за „обновено доверие и надежда с мисълта, че са завършили вътрешната борба и са готови да започнат отново“⁵³.

Денят на „българския“ Йом Кипур. Подобно на ден на пост, след напрежението на очакваната съдба, която очаква всички евреи в Европа, 10 март 1943 г. е увенчан от глас на радост и утеха. Става чудо на спасение, което е било толкова малко очаквано, колкото е бил очакван и Холокостът. Това не е само едно преживяване, заключено в ден на традиционно изпитване на сърцето, покаяние и празнуване (каквото е традиционното разбиране и усещане на Йом Кипур), а преживяване, зад което стоят самопожертвувателните избори на много хора, чието сърце познало Спасителя Христос и Неговата любов към всеки човек, откликва съзнателно на зова на вярата, послушна на Христовите думи: „Блажени миротворците, защото те ще се нарекат синове Божии“ (Мат. 5:9). Нито една душа не е изгубена. В България злото на Шоа не намира почва за „живот“.

Но дали точно зад този кръст за еврейския религиозен опит не се крие отговорът на една свръзка, една „червена нишка“, преминаваща през Стария и Новия Завет и проявена в този момент от историята като специален Божи промисъл за българските евреи, зад който стои промислителното действие на Божията благодат, действаща чрез Църквата?

Църквата. От гръцки „църква“ е „еклисия“ – „събрание“ (а не „синагога“), но събрание (общност), която се характеризира с призо-

---

⁵¹ Айзъксън, С. *Цит. сбч.*, с. 162.

⁵² Майер, М. *Цит. сбч.*, с. 106.

⁵³ *Пак там.*

ваване и причастност към Христа. (Йоан. 15:16; Мат. 18:20)⁵⁴. „Участието в Църквата е участие в Христос, а участие в Христос по друг начин освен чрез причастяването с Него Църквата не познава“⁵⁵. Тя „носи отпечатък и образ на Бога, доколкото сама тя, чрез подражание и отпечатък, има същото действие като Него“⁵⁶. Тя „обединява вярващите, които, макар и да се различават по особености вследствие на различни места и нрави, се сплотяват в единство чрез вярата“⁵⁷ (срв. Гал. 3:28, 29).

Църквата като Христовото дело на земята, Негов образ и дом на Неговото осветяващо присъствие в света⁵⁸ има за глава Христос, който е неин всесъединител и всеединство⁵⁹. Тя е Божий дом, „църква на живия Бог, стълб и крепило на истината“ (срв. 1 Тим. 3:15). „Боговъплъщението като съвършено съединение – неразделно и в същото време неслято, на двете природи – божествената и човешката, е самата Църква“⁶⁰. „При слизането на Светия Дух – Утешителя, Църквата добива своето реално битие в света“⁶¹.

Спасителната роля. Поглеждайки назад към деня 10.03.1943 г., изниква мисълта за дългата и трудна спасителна мисия на българския народ в лицето на държавния глава, политическия елит и гражданите, и никак не на последно място – Българската православна църква (БПЦ). Въпреки всички спекулации БПЦ (в преобладаващата си част) чрез животопроменящото действие на Светия Дух и духовният просветителски живот в България несъмнено е станала най-силният катализатор на спасението. Осветяващото ѝ присъствие в годините преди комунистическия режим е било осезаемо във всички сфери на обществото: от дребното занаятчийство до политическия елит.

⁵⁴ Стоядинов, М. *Църква, общност, общество*. В.Търново, 2009, с. 30.

⁵⁵ Стоядинов, М. *Пак там*.

⁵⁶ *Изборник – светоотеческо наследство* (св. Игнатий Богоносец, св. Поликарп Смирненски, св. Папий Йераполски, св. Григорий Нисийски, преподобни Максим Исповедник, св. Йоан Дамаскин, св. Григорий Палама), пров. Св. Риболов, Ал. Кашъмов, Ст. Терзийски, София, 2001, с. 156.

⁵⁷ *Пак там*, с. 159.

⁵⁸ Срв. Флоровски, Г. *Библия, църква и предание*. София, 2003, с. 43.

⁵⁹ Срв. Попович, И. *Екклесиология*. Св. Гора-Атон, 2006, с. 117.

⁶⁰ Булгаков, С. *Православието*. София, 1994, с. 23.

⁶¹ Стоядинов, М. *Цит. съч.*, с. 25.

Още при възникването на първите индикации по еврейския въпрос чрез ЗЗН около 1940 г. БПЦ изработва своя позиция в защита и закрила на евреите. Тази позиция тя не само огласява, но и поддържа докрай, предприемайки конкретни действия⁶². Светият синод на БПЦ „внося в Народното събрание изложение *срещу* законопроекта за Защита на нацията“⁶³. Ясно прозира духовната дълбочина и адекватност на БПЦ към събитията от това време. Митроп. Стефан Софийски настоява: „Църквата и в тоя случай има възможностите да изиграе миролюбивата роля и да подчертае силата и величието на своята Божествена мисия, като се яви защитница на гонените без вина евреи“⁶⁴. Митрополит Кирил Пловдивски завършва своето изложение, че независимо от съображенията „трябва да помним, че преди да сме български народ ние всички сме християни“ и „като такива от нас се иска да не отменяваме Христовия закон на любовта, който ни задължава да се застъпваме за ближния“⁶⁵. Небезизвестен е и неговият личен пример, когато „в пълно архиерейско одеяние и жезъл ляга на релсите пред влака на Пловдивската гара, пълен с невинните български евреи, и заявява, че влакът ще тръгне само когато първо премине през неговото тяло!“⁶⁶ и когато, нахлувайки в едно училище, където са се събрали евреи, готови да бъдат депортирани, прескачайки оградата, без да може да бъде спрян от охраната, той извиква на евреите, които са се събрали: „Където отивате вие, там съм и аз!“ Същия ден е пуснал бърза телеграма до Негово Величество Цар Борис III с настойчива молба за милост за евреите⁶⁷.

Показателно е и решението на БПЦ за опита на правителството да забрани кръщелните свидетелства на евреи, в което се заявява ясно, че „Църквата няма да се подчини, защото тя не може да се откаже от повелята на Спасителя да наставлява и кръщава идващите с вяра при Него“⁶⁸.

Божий промисъл и Божия благодат. И християни, и юдеи вярват

---

⁶² Танева, А. и В. Гезенко. *Гласове в защита на гражданското общество: Протоколи на Св. Синод на БПЦ по еврейския въпрос (1940-1944 г.)*. София, 2002, с. 18.

⁶³ Пак там, с. 21.

⁶⁴ Пак там, с. 28.

⁶⁵ Пак там.

⁶⁶ Материалът е цитиран по ел. ресурс в: <http://bg-patriarshia.bg/news.hp?id=103839>.

⁶⁷ Материалът е цитиран по ел. ресурс в: <http://dveri.bg/w43p>. (11.12.2013)

⁶⁸ Танева, А., В. Гезенко. *Цит. сбч.* с. 95.

в Божия промисъл. Но в лагерите на смъртта умират стотици пъти повече евреи, отколкото се спасяват.

Когато Моисей слиза от планината Синай и донася втория комплект от плочките с 10-те Божии заповеди, той (според мъдреците) „обявява на евреите, че са получили прошка за инцидента със Златния телец“⁶⁹. Йом Кипур празнува това ново начало.

Гневът е готов да се стовари, но наместо това идва „пръстът“ на Божията благодат, който пише върху нови плочи. Започва нова история.

Така се случва и с българските евреи, на фона на целия Холокост, които като в спасителния кораб на Ной избягват ужасите на смъртта.

За евреина в България това е чудо. Дали той забелязва в това чудо пръста Божий в лицето на Христа и благодатта на Светия Дух чрез Църквата, може да се разисква. Но със сигурност милостта Божия, преживяна на този „български“ Йом Кипур, е неизтриваема от сърцата на тези, които са я изпитали.

На този ден се сблъскват животът и смъртта. Едва ли обаче това можем да свържем с Пасха, защото няма как тогава да отговорим на въпроса – защо така някои евреи се спасяват, а много повече погиват в лагерите на унищожението? На Пасха са се спасили всички, които са били защитени от кръвта от агне върху стълбовете на вратата. За Холокоста е нямало такава предупреждение. Смъртта не е отминала почти никого, освен „малцината“.

Промяната на Божието наказание над човека в юдаизма се счита, че може да бъде преодоляно по три начина: чрез молитва, вършене на добро и промяна на делата. Често даван пример е, че когато Бог вижда покаянието им след инцидента със Златния телец, се отказва от решението Си за наказание. Така смятат евреите.

Това обаче се оказва недостатъчно при Шоа.

В тълкуването на историята за Йона св. Иринеи Лионски „акцентира върху една типологична връзка между Йона и Христос и подчертава единството на Бога на Стария и Новия Завет, както и всеобщността на възкресението“⁷⁰.

Стойки вярно на поста си, БПЦ изпълнява думите на св. прор. Исаия в надлежния момент. Послушна на Евангелието и вярна на

⁶⁹ Майер, М. *Цит. сбч.* с. 106.

⁷⁰ Найденов, И. *Цит. сбч.* с. 147.

Христа в любовта, тя извършва своята душеспасителна мисия и така става основният катализатор за спасението на българските евреи. Без страх носи кръста си и за верността си не само с номинация за Нобелова награда за мир, но и с небесна награда.

